

Arany János

A magyar népdal az irodalomban

■ A népköltészet hagyományainak s folyton élő jelenségeinek összegyűjtése, sajtó útján közössi, maradandóvá tétele, egy azon sok rendbeli feladatok közül, melyeket maga elé tűzött tények, részletek-faji s egyedi tünemények felbúvárulásában fáradhatlan századunk. Valóban különös is lenne, ha a tudomány, míg föld és tenger minden növényét előkutatja, mellőzné az emberi lélek virágait; míg hangyaszorgalommal esik a történt dolgok után, csekélylené a mi az elmékben ment véghez; vagy, közelebb jöve tárgyunkhoz, míg nyelvészetben éj-napi gondjait áldozza a szó *testének*, sajnálná figyelmét a szótúl, midőn harmóniás kapcsolatban nyilatkozik, mint érzés vagy kedély, mint képzelet vagy épen értelem. Van hát jogcíme a tudománynak foglalkozni a népköltészetel magára is: csupán azért, mivel itt egy világ áll előtte, melyet ismernie kell, annál inkább, mert nem külső, hanem benső, nem a holt vagy érzéketlen természet nyilvánulása, hanem az élő szellem fokozott munkásságának eredménye, – oly rétegzet, a mit nem hulláikból s héjaikból a parány-állatok, hanem érzéseikből, gondolataikból halmoztak egymásra a különböző emberi nemzedékek. Ha pedig a népköltészet tanulmányát mint segédtudományt vesszük: ez a bölcelemnek ember- és fajismeret; a históriának távcső, hova pusztá szeme nem hat; a hitregetannak dús erű forrás; adattár a nyelv- s régiség tudománynak; de kivált a költészetnek és széptannak annyira szükséges indulópont, hogy már Kölcsey ítélete szerint is, kit pór ízléssel ugyan nem vádolhatunk: „a valódi nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni.” Ennyi tudományos érdeklégítést vette célba a Kisfaludy-társaság, midőn néhány évvel ezelőtt a népdalok és mondák gyűjtését megindította; s ezen érdekeknek szolgál, ha egyrészt a gyűjtést ezentúl is buzgóan folytatja, kiterjesztve az élő szájhagyomány minden ágaira: más résztől alkalmat nyújt és eszközli, hogy a gyűjtés eredménye koronkint tanulságosan összeállíttassék, vagy általában a népköltészet, s ennek viszonya

a műköltéshez, széptani vizsgálatnak vettessék alá. Ily szempontból indulva ki, nem véltem a t. Társaság figyelmét csekély vagy körén alúl eső dologgal fárasztani, ha fejtegetésem tárgyául ezúttal a *népdalt* veszem, nem a mint magánál a népnél, hanem írónknál időről-időre jelentkezik; egyszersmind nyomozni kísértem, mennyire használta fel a „köznépi dalokat” az irodalom, hogy ezek alapján, Kölcseyként, „valódi nemzeti poésist” – különösen *nemzeti mūdalt*, hozzon létre.

Alkalom erre az írónknak soha sem hiányzott. A nép, mely dalol ma, dalolt századok előtt is. Az irodalomtörténet gondosan feljegyzi a nyomokat: miszerint a magyar dal rég elenyészett századokban is egyre hangzik vala. S örül, ha megtalálja, hogy a nagy hún királyt fátyolos szüzek dallal üdvözölték, hogy asztalánál harci ének zendült, hogy Árpád s a vezérek korában, valamint később is a királyok alatt, fel-felhallik a népi ének a história csarnokában. Megragadja különösen, az alsó néposztályt illetőleg, ama följegyzést, mely Sz. Gellért életrajzában előfordúl, miszerint egy asszony, kézi malomhajtás közben, magyar dallal üzte unalmát. Nem kicsinylem e feljegyzések érdemét, vajha több volna s eme daloknak ne csupán híre, hanem szövegéből is jutott volna ránk valami: de viszont azt találnám különösnek, ha ellenkezőt jegyeztek volna fel krónikáink; ha lett volna a kor, melyben a magyar népköltészet megszűnt zengeni. A Kisfaludy-Társaság gyűjteményében bizonyára több oly dal foglaltatik, mely századok óta él a magyar nép ajkán. Soknak régisége szembeötlő, részint ó divatú szabása, részint történelmi vonatkozások által. De legtöbbnek korát biztosan nem lehet meghatározni; s különösen a szerelmi dalokra nem tud az ember adatilag bizonyítani csak pár százados régiséget sem, miután nem volt, ki följegyezze. Annál fogva kedves felfödözés, a mit ezennel megemlíteni méltónak tartok. A kolozsvári ref. főiskola könyvtárában egy 1671-ben kézzel összeírt versgyűjtemény van s ennek egyik lapján e dalocska:

*Nem szoktam, nem szoktam Kalitkában lakni,
De szoktam, de szoktam Mezőben legelni.*

*Nem szoktam, nem szoktam
Vén asszonyhoz járni
De szoktam, de szoktam
Szép asszonyt csókolni.*

Íme a magyar népdal kétszáz esztendő előtt! Olyan friss, mintha ma termelt volna; az olvasónak szinte kedve jó eldalolni, mert lejtése, dallama, egészen mai, s formája ép oly teljes, mint mostani népdalainké. – Megvolt hát a népdal mindig a népnél; mert ha két század óta lényege így nem változott: bizonyosan még néhány századdal följebb is mehetnénk, s a népdalt lényegben hasonlóknak találjuk. Sőt minél feljebb megyünk a történetben, legalább a honszerző harcokig, annál több okunk van fölteni, hogy e neme a költészetnek mind tárgyaira gazdagabb, mind formáira változatosb volt. Hogy a *történeti* ének ama dicső hajdankorban nem lehetett száraz tények litániája, erről más alkalommal elmondtam véleményemet. (Szépirodalmi Figyelő, 1860. 1-3. sz.) Hogy a *népdal* is azon időben tárgyaira nézve dúsabb, többféle volt, a dolog természete hozza magával. A nép, az Árpád vezérek, első királyok népe szabad nemzet vala, csak kevesen és apránként sülyedtek szolgásba: de még így is, a mozgalmas nemzeti, hadi élet vegyes házbeli királyaink alatt, később a hajdúvilág, a kuruc-labanc villongás, mely nemcsak szeme előtt folyt a népnek, hanem benne mozgott, benne lélezett, hozzákötötte reményeit, vágyait, szerencsését: bizonytalannal nem csupán oly dalok nemzője volt, melyek tárgya a pásztori vagy földműves élet körén felül csak holmi zsvány kalandokhoz bírt volna emelkedni. Azt sem kell felednünk, hogy midőn ama régiebb korban *népdal* forog szóban, semmi ok egyedül a köznépre szorítkozni. A harcias, vagyonos nemesség, az írástudatlan *paraszt* urak nem valának még kifejlődve annyira az eredeti naiv állapotból, hogy közöttök egyéb dal, mint a népies, kelendő lehetett volna. Egy felől néhány írástudó, elszigetelt, irodalmi kísérletekkel; más felől a nemzet egésze, erőteljes naiv állapotban, szabad ég alatt, a cselekvés mezején: ím ez a magyarság képe jóformán a mohácsi vészig, sőt némi módosítással még azután is. A mi az iskolán kívül, vagy ha tetszik, alul zeng, az mind népies: de ez utóbbi kiterjed aztán az egészre: bizony az ily népdal, tárgyiban sem volt oly szűkkörű, mint a mai. Formái változatosságát pedig már maga a tárgy sokfélesége föltételezi. Az elbeszélő költemény másképp mozog, mint a dal. S a harci dal, az induló, a győzelmi ének szintén másképp, mint a szerelmes. Csak

egy pillantás *aránylag* régi dalainkra meggyőz erről. Míg alig van rhythmus a mai népdalban, melyet pár századdal előbb már föl ne találunk: viszont több forma jön elő a régiségben, melyek rhythmusa nem zeng már nekünk. Tinódi nagy választékú dallamai, bármennyi eredetiséget tegyünk is fel szerzőjükről, népáriákban kellett, hogy gyökerezzenek. S azon néhány melódia is, mely úgy lehet II. Józsefnél nem régiebb korból maradt ránk, tanúsítja, hogy hangmenet és rhythmus mennyire különböző és változatosb volt csak a múlt század végén is, mint napjainkban. E dallamoknak kétségkívül megfelelt a dal szövege, s a formák oly sokféleségét öltötte magára, mely a mai, öt-hat alaptételre szállítható népdal-formáktól igen előnyösen különbözött.

Tárgy és forma tehát, mennyiben ez utóbbi a külsőre vonatkozik, minden valószínűség szerint nagyon változatos volt a régi népdalban. Az a kérdés, vajon a belforma alkalmas volt-e arra, hogy az írott költészetnek a magyar műdal megteremtésében csirául, alapul, induló pontul szolgáljon. Erre nézve elegendő általában a népköltészetre vetnünk egy pillantást a mint az nálunk s mindenütt e kerek földön nyilatkozik. Tudva van, hogy a nép sehol sem tanulja formáit; a mint a költemény eszméje megfogant: vele terem egyszersmind a benső forma egész teljességében. Bizonyítja ezt mind az elbeszélő mind a lantos nemből költeményeik talpraesettsége mindenütt, hol ilyesek találtak. E tekintetben a népek, nyelv- és égj-különbség nélkül, nagy solidaritást mutatnak fel: bizonyosság, hogy e formaérzék nem egy vagy más népfaj, hanem az összes emberiség tulajdona. A német ós eposz, a cseh *kráľudvari* kézirat, a szerb kisebb elbeszélések, az éjszaki ballada és spanyol románc, nálunk „Szilágyi és Hajmási” kalandja, meg a sokat emlegetett egy pár balladás költemény, oly *benső* teljességet mutatnak az elbeszélés illető fajaiban, melylyel a műköltés csak versenyezhet, de sehol még túl nem haladta. Nincs különbség a lyrában sem. Nagyon megfoghatom, ha egy oly költő is, ki a magyar dalt, épen a benső idom tekintetében, oly magasra emelte, mint Petőfi, mikép többször hallám nyilatkozni, nagy részt od'adott volna költeményeiből, csak hogy eredeti népdalaink szebbjeinek ő lehetne a szerzője. Valóban vigasztaló, hogy az igazi, gyökeres, organicus költészet iránti ösztön nincs szorítva, sehol, semmi időben, egy-két kiváló egyéniségre, hanem az összes nép tömegében van letéve örök alapul, mellyel – mint föld-anyjával a hitrege óriása, – csak érintkeznie kell a nemzeti műköltésnek, hogy mindannyiszor megifjodva, megújulva, gazdag erőben s egyszerű szépségben emelkedjék, lehánnya magáról a ficamlott izlés, romlott kor, mesterkéltség világ ízetlenségét.

De a *tanultak* költészete eleintén (s nálunk bizony jó darabig) kevésbé vala még *tanult* arra, hogy *öntudattal* a néppoésist vegye alapul; vagy sokkal tanultabbnak érezte magát, hogy sem előkelő megvetéssel ne tekintsen azon költeményekre, melyek a nép nagy tömegében divatoztak. Nem óhatta ugyan, hogy itt-ott egy népies hang át ne zendüljön magasb igényű szerzeményeibe; de az csak olyan volt, mint midőn valaki művelt beszédet negélyez s pórias szólamokat vegyít belé, mert megszokta és nem tudja magát másképen kifejezni. Természetes dolog, hogy az ily vegyület inkább véletlen, mint öntudatos, inkább kényszerű, mint szántszándékos, inkább a nyelvre, külsőre, részletekre, mint a szellemre, bensőre, egészen vonatkozó. Ez *öntudatlan népiesség* lengi által régibb írott költészetünket, a nélkül, hogy akár elbeszélésben, mely árad mint a víz, akár lyrában, mely gyéribben tűnik elő, a néppoésis *lényegének s benső formájának* valami hatását vennők észre az írástudók szerzeményein. Ez öntudatlan népiesség, egyszersmind naiv tudósság kora kezdődik legrégebb írott emlékeinken; majd a népi hang mindinkább fogyván, a tudós színezet erősbödvén, Tinódin, Balassán, Zrínyin, Gyöngyösin keresztül nyomozható egész *Amadéig*. Innen kezdve a XVIII. század folyamában némi öntudatos törekvés nyomait találjuk a magyar *magasb dal* megteremtésére, mely törekvés vagy önkényű választással, vagy talán inkább kényszerűségből a népdalt veszi alapul: és ez a *nemzeti műdal* létrejövésének megindult, de félbe szakadt folyama. Félbeszakítja ezt a múlt század vége felé az idegen dal műformáinak megkedvelése, melyek mellett, vagy inkább *alatt*, a népdal is talál művelőkre, mint *genre*, de eleinte csupán játszi leereszkedéssel az írók részéről a néphez, később oly szándékkal, hogy a népdalt az idegen műdalhoz közelebb emeljék, pallérozzák, nemesítsék. Végre Petőfivel egy új törekvés indul meg: a magyar nemzeti dalt a népdal alapján fejteni tovább, felhasználni a csírárt, melyből a nemzeti műpoésis legtermészetesebben hajthatja virágait. E szerint vizsgálatom a magyar dal irodalmi történetében négy mozzanatot különböztet meg: 1. az öntudatlan népiesség korát; 2. a nemzeti dal megindult fejlődését; 3. a népdal mint *genre*, irodalmi művelését; 4. a nemzeti műdalnak a népdal alapján kifejtésére irányzott törekvéseket.

1. Az öntudatlan népiesség kora

Költői irodalmunk első századaiból általában kevés lyrai, még kevesebb oly versezet maradt ránk, mely határozottan a dalhoz, a világi dalhoz lenne számítható. A legrégebb verses emlékektől, melyek a XV. vagy éppen XIV. század-

ban vihetők vissza, le a XVII. század enyészéig, a mi lantos nembeli költeményt felmutat irodalmunk, annak tetemes része egyházi, vagy legalább vallásos. Maga Balassa, Rimai, Beniczki sem mondhatók a *dal* művelőinek mai értelemben. Rövidebb világi verseik a leíró vagy tankörben forognak, s ha olykor a lelkesebb Balassa lyráig hevül is, az a mit lantja zeng, csak széles értelemben vehető dalnak, de nem látszik, hogy különösebben a dal belformája után törekednék. Énekelni ugyan lehetett, valószínű is, hogy bizonyos „ad notam” lebegett szerzőjük előtt; de akkor énekeltek sok mindent; az egyházban hosszú dogmai fejtegetést vagy bibliai történetet, a lakománál Tinódi-féle históriákat, a nélkül, hogy amazok bensőkép az ének, ez utóbbiak a ballada vagy kisebb eposz formára igényt tartottak volna. Ily módon Balassa versei is fölvehették a zenei külsőt, bár hiányzott bennök a dalszerűség, melyre nem csupán az kívántatik, hogy a szöveg sora megfeleljen a zeneinek. Több azokban a leíró elem, részletezés, hosszabb a lélekzet, csekélyebb az összpontosítás, hogy sem a dal megtűrhetné; s az egyéni sorsára, speciális körülményekre vonatkozó helyek nem engedik érzelmeit amaz általánosságra emelkedni, mely a dalt a sokaság ajkán meghonosítja. E szerint bátran elmondhatjuk, hogy a dal, mint költői forma nem létezett irodalmunkban – vagy legalább e létezés nyomai elég számú példányban ki nem mutathatók – egészen a XVII. század hanyatlásáig; akkor is nem a sajtóban, hanem egyes érző szívek kicsiny körre szánt és kézirati homályra kárhözottatott érintkezéseiben találjuk a dalt, mely saját formája után törekszik. Az ifjabb Balassa Bálint, Zichy Péter, Kazinczy András lesznek itt az úttörők, vagy az ismeretes kezdeményezők előfutári Amadénak. A mi, előttük, ilyenmú kísérlet hozánk eljutott, az oly szórványos, vagy bizonytalan, hogy ezekre keveset építhetünk. Mindazonáltal megkísértem néhány vonással vázolni azt, mit *öntudatlan népiesség*-nek mondtam ez időszak költészetében, s futólag ecsetelni – mert a tárgy egésze roppant terjedelmű – az eredeti népdal hatását az irodalomra.

E hatás legelőbb is külformákban nyilatkozik. A magyar tanult verselő, akarja vagy nem, csak úgy tud némi zöngést adni sorainak, ha a népköltészet rhythmusára támaszkodik.

Éles tagoltság jellemzi a rhythmust, megfelelő a magyar zene és tánc lejtelmének: határozottan különváló metszettekkel, sorokkal, versszakaszokkal. Ezek mindenike nem haladványos, tovább fonódó, kapcsolatos, bezáratlan, mint például a német zenében, táncban és verselésben, hol a vég egyszersmind kezdete a következőnek, – hanem minden tag némi egészet képező, kisebb-nagyobb mértékben bevégzett, bezáruló és a következő taghoz

csak lazán kötött. Nagy lyrai mozgalom, lehetne mondani: tomboló rhythmus van benne; de nem alkalmas hosszabb fűzésre; elbeszélő költeményhez nem annyira illő. A lengedező lábú ütem (tactus) már maga egy kis kezek egész benne; a sormetszet gyakran, a sor többnyire, nehéz mértékkel üti rá, mintegy sarokkal dobogva vagy bokázva, a rhythmus egyes tagjait; s a versszak majd egy hosszabb, nehezebb sorral, mintegy korláttal, záródik be, majd hegyibe fut össze, mint a pyramis. E sajátosságai a magyar rhythmusnak nem csak népdalokban, hanem már azon primitív versekben is élesen mutatkoznak, melyeket a játszó gyermekek, tánc mellett, mondanak, s melyekben a dallam alig több éneklő szavalásnál, de annál erősebb a táncrhythmus. Ez iránti érzéke, úgy szólva, vele születik a magyar gyermekkel; századok óta száll egyik zsenge ivadékról a másikra, mint ezt a „Lengyel László” kezdetű dal, melynek lejtelve ugyanaz, a mi jelenleg a többi hasonló táncdaloké, minden kétségen kívül bizonyítja. E gyermekdalokban mindazon elem megvan már, melyből a népdal igen változatos formái kifejlődnek s a gyermek oly fogékony e formák iránt, hogy lelkében zöngnek azok minden tanulás nélkül. Egy sorát, vagy szakaszát a népdalnak oly hanglejtéssel fog elszavalni, melyből kitetszik, hogy a forma, öntudatlanul is, már él lelkében; míg, ha egy idegen verssort adunk szájába, szavalása fogja mutatni, hogy nem érzi annak rhythmusát. Valóban, ha semmi egyéb nem, ez is eléggé bizonyítná, hogy a magyar dalformák a népnél nem kölcsönvett, eltanult, idegen alakok, hanem lelkének oly primitív, sajátos, bár megfejthetlen nyilatkozásai, mint maga a nyelv. A mint keble és ajka megnyílik a dalnak, ő csupán e formák, e rhythmus szerint képes dalolni, valamint lába csak e taktusra lendül, ha lejteni akar. Nincs hát semmi szükség bizonyítgatni, hogy a magyar népdal formái eredetiek, a nemzet geniusának sajátjai: feladatom csupán az, hogy e formák hatását amaz időkbeli írott költészetünkre kimutassam.

A XIV-XVII. század összes írott költészete – némely igen gyér kísérleteket leszámítva – a magyar népdal rhythmusát fogadta el versei alkotásában. A legrégebb költői emlékektől fogva, Leopold koráig a magyar verselés tömege a formáknak egy oly önálló, teljes, szerveztes rendszerét mutatja, mely azonos a népdal formáinak rendszerével, vagy inkább a kettő együtt teszi a rendszert. Tisztán áll ez előttem a legkisebb részletekig, s bátran kimondhatom, hogy ezen időszak költelme, nem ugyan öntudatos művészettel, de minden esetre azon kénytelenségből, hogy magyar fül csak így érezte *versnek* a verset, egyenesen a népre támaszkodik.

Lehet, hogy egyes írók, e népi alapon, új összetételek, sor- és szakaszbeli módosítások által tovább fejtették a versalkotás mesterségét; de minden efféle újítás a rendszerbe illőleg történt.

Hogy ezt valamennyire felfoghatóvá tegyem, szükség e rendszer vázlatát érintenem futólag.

A magyar dalsor *törzse* oly metszetekből (caesura) áll, melyeket alap-metszetekül vehetünk, s melyekhez gyakran pótló metszetek járulnak.

Ez alapmetszetek négy, öt, hat szótagra terjednek, és vagy hasonlókkal, vagy különbözőkkel téve össze, képezik a sort.

Kétnégyesnek összetételéből lesz ama nyolctagú sor, mely népdalainkban legközönségesb:

„Káka tövin / költ a ruca.”

Két ötös amaz adonisi lejtésű sort adja, mely népdalainkban ma már ritkább, de nem példátlan:

„Arany ezüstért / cifra ruháért”

sőt a gyermekdalban is előfordul:

„Kis kacska fürdik / fekete tóba”

s így népies volta kétségtelen. Kéthatosból lesz, a mit közönségesen alexandrin sornak nevezünk, de a mely azért koránt sem idegen, sőt épen úgy visszavihető a gyermekdanáig vagy a népköltés legelemibb formáira, mint az előbbiek.

E három alap-összetétel mindenikét feltaláljuk régi költészetünkben, noha egyes írók bágyadt rhythmusérzéke, vagy csekély kézügye (technikája) miatt olykor tökéletlenül. Négyes alapon leng a Pannónia megvételeit tárgyazó, mintegy XIV. századbéli históriás ének:

Emlékezzünk / régiekről,
Az Szittyából / kijöttekről,

valamint több emléke is a mohácsi vész előtti kornak; ötös alap-rhythmus vonul át a Sz. Lászlóra és Mátyás halálára irt költeményeken (XV. század):

Te telepedél / Bihar Váradon
Az városnak lől / édes ótalma...

Néhai való / jó Mátyás király...
Nagy dicséretű / akkoron valál,
Ellenségednek / ellene állal:

a hatos alapmetszet – közönségesen alexandrin – pedig már Apáthi Ferenc *Feddő énekében*. (XV. sz.) teljesen kifejlődve áll előttünk:

*Félelmes szívűnek / engem állítatok,
Régi jó barátim / kik nekem valátok –*

s a XVI-ik században egyszerre oly tömegesen jelentkezik, hogy annak régiebb divatát is nem lehet föl nem tennünk, habár előbbi példányt gyéren mutathatunk. E szerint a három alap-forma megvolt eleitől fogva irodalmunkban, s azokból újabb összetétel, s pótló metszetek segélye által a verssorok nagy változatosságát látjuk fejleni, de mindig rendszeresen és a nép formáinak megfelelőleg.

Érdekes volna, e három alap-metszetből kiindulva, részletesen feltüntetni, miféle módosulások jönnek létre a népdalban és ezzel összhangzólag már a régi költészetben is. Így a *négyesből*, rövidebb pótmetszetekkel, származik egy dalsor (4+3+4+2)

Vermem ugyan / elég van / de kenyerem / nincsen.

Ki hinné, hogy e profán dal lejtelve már feltalálható egy, állítólag a XV-ik századnál nem újabb vallásos énekben? Pedig úgy van. A kegyes atyák, ama régi korban, midőn híveik épületére egyházi éneket alkotnak, egy részt ugyan a latin szöveg sorait erőlködnek visszaadni esetlen forma-kísérleteikkel, de olykor a népdal rhythmusa vesz erőt rajtok; s a következőben nem lehet a főtebb idézett dalsor mozáma nem ismernünk:

*Téged onnan / kivete / ez gyarló vi / lágba
Ez siralmunk völgyébe, ő nagy haragjába
Te nagy bűnös voltodért, baromhoz hasonla,
Hogy bűnöd megesmernéd az nyomorúságba.*

Ha a főtebbi dalsor közelebbi módosítását vesszük (4+4+4+2):

Én istenem / mit csináljak / mikor semmim / sincsen,

egész költeményt idézhetünk, szintén vallásost, a XVI. századból, mely hasonló ízeken pereg:

*Röttenetes / ez világnak / mostan minden / dolga,
Csudálatos nagy vaktsága, hálátalansága,
Nem fog rajta az istennek semmi igazsága,
Sem haragja, sem csapása, sem irgalmassága.*

Ha a legismertebb népdali sort tekintjük (4+4+3):

*Deres a fű / édes lovam / ne egyél.
Fölfelé megy / borban a gyöngy / jól teszi.*

Tinódi és kortársai egész nagy históriás énekeket írnak e formában, noha nem igen látják szükségesnek bajlódni a caesurákkal. Hanem minden önkint szemébe ötlük a figyelmes vizsgálónak; én inkább arra szorítkozom, hogy feltüntessem, miként illenek a rendszerbe némely régi formák, a melyek népdalainkban ma már nem divatosak, de melyeket azon kor írói székire használnak.

Természete a magyar rhythmusnak, mint fönnebb is érintém, minden sort határozottan bezárni, megállítani mintegy. Eszközli ezt majd egy nehezebb lábbal, majd egy oly metszettel, mely az előbbieknél hosszabb, több szótagból áll. Így, ha két négyest összeszes, hajlandó egy ötössel zárni be, például e sorban (4+4+5):

Azt gondolod / édes rózsám / hogy te megcsaltál (Népdal)

Im koporsód / ajtajanál / áll hív szeretőd (Ányos)

Olyan fürge / mint az ürge / a nyíri dáma (Népdal)

E soralkat igen régi, már a *Házások éneké*-ben (XVI. sz.) ez lejt:

*Sokszor kértem / én az istent / nagy szívem szerint,
Hogy mutatna / nekem társat / e világ szerint -*

Szintén egy XVI. századbeli vallásos énekben:

*Emlékezzél / mi történők / uram mirajtunk...
Örökségünk, édes hazánk másra fordula,
Az mi házunk és jószágunk idegenre szálla,
Ügyünk juta jaj! minekünk nagy árvaságra,
Mert istennek nem akaránk térni utára.*

A mi itt a *négyesekkel* történik, ugyanazt látjuk régi költészetünkben az *ötös* és *hatos* sorokkal történni. Az ötöshöz eggyel több, tehát hat tagú pótlék járul, és lesz belőle azon forma, melyen többi közt a *Szilágyi és Hajmási* éneke iratott:

*Egy szép dologról / én emlékezném / ha meghallgatnátok.
Az kinek mását / nyilván jól tudom / ti nem hallottátok.*

Így egy templomi énekben is, mely szintén a XVI. századra utal:

*Örül mi szívünk / mikor ezt halljuk / a templomba
mégyünk.*

Hasonló eljárással származik a *hatosból* ama hosszú sor, mely Balassánál és követőinél, három rövidre van elszagatva - midőn a két hatos metszetre, harmadikul egy héttagú, tehát páratlan következik:

*Vitézek mi lehet / E széles föld felett / Szébb dolog a végek-
nél;*

*Holott kikeletkor / A sok szép madár szól / Mellyel ember
ugyan él;*

*Mező jó illatot / Az ég szép harmatot / Ád mely kedves
mindennél;*

csak hogy ez már a sor metszetein meg van rímelve, s az egy hosszú sor három rövidbe szakad.

Ha e toldott sorokat összeállítjuk, lehetetlen, hogy szemünkbe ne tűnjék, hogy a sorképzés ugyanazon rendszer törvényei alatt foly.

Négyesből (4+4+5):

Sokszor kértem / én az istent / nagy szivem szerint.

Ötösből (5+5+6):

Egy szép dologról / én emlékezném / ha meghallgatnátok.

Hatosból (6+6+7):

*Vitézek mi lehet / e széles föld felett / szébb dolog a végek-
nél.*

Mihez még azt teszem, hogy valamint három négyesből képződik ilyen sor (4+4+4):

*Ama fehér / nyárfák alatt / a part felé,
Nekem is volt / szép szeretőm / néha napján -*

úgy Balassa és iskolája a hatosból is képez, ily módon (6+6+6):

Kereke forgását / forgandó járását / látom szerencsének;

de ötös alapon ily hármaztatást nem találtam.

És ily módon lehetne egyenként kimutatni, hogyan ille- nek a rendszerbe mindazon formái a régiségnek, melyeket a mai népdalban nem találván, idegennek vélne az ember.

De bár így, mondhatni, összes költői irodalmunk felvette, mintegy öntudatlanul, vagy rhythmikai kényszerű- ségből a népdal versalakjait, semmitől sem volt távolabb, mint hogy akár elbeszélésben a népi compositió teljes- sége után törekedjék, akár lyrában ellesse a dal benső formáját s vagy népiesen utánozza, vagy, a mi sokkal fon- tosabb lett volna költészetünk fejlődésére, saját nemzeti dalt teremtsen, mely amabból emelkedjék ki. Elégnek tartá, ha szerzeményei külsőképen beleférnek az akkoriban kelendő dalformákba, s ha mit ezen kívül bennök népiesnek mondhatni, az a nyelv, mely irodalmilag nem fejlődött volt még annyira, hogy ellehessen némely tős- gyökeres népi szólamok nélkül. Forma és nyelv csakúgy jött, inkább öntudatlan, mint készakarva, inkább kényte- lenségből, mint választással. E kettőn túl mindenki azon volt, hogy érvényesítse a mi benne lakik, úgy a mint isten tudnia adta, ismereteit, tudománybeli jártasságát, szóval írjon, a hogy legjobban telik tőle, kiki az ismeretek azon határai közt, a meddig tudásköre terjed vala. Egy ily köl- tőcsoport nem mondható *népiesnek*, sem a XVI-ik szá- zadban, sem elébb vagy utóbb; mert se arra nem elég naiv, hogy közvetlen a nép testéből való testnek, véréből való vérnek mondassák, se annyira nem művész (s korában ez természetes), hogy öntudattal a népköltés színvonalára tegye magát. Mindkét esetben áthozta volna irodalmunk- ba a népi formák benső teljességét, míg így csak külháját adja a versidomokban, s a compositió majd semmi nyo- márt nem mutatja a néppel való érintkezésnek. Mert tel- jes meggyőződése, hogy ha a népnek voltak mondái, történeti tárgyú költeményei, azok nem Tinódi módját követték az elbeszélésben, valamint az is, hogy a népdal sohasem kevésbé volt dalszerű, mint jelenleg. Mind eb- ből semmi sem hatott fel az irodalomban, különösen a *dal*, úgy szólva, ismeretlen e korszak költői előtt, legalább a ránk jutott szerzeményekben; a mi egy-két közelítő nyo- mot ismerem, azt ezennel röviden megérintem.

Legfontosabb itt amaz „asszonyfeddő” gúnydal (XVI. század), mely Toldy kézikönyvéből ismeretes. A dalon *refrain* vonul végig, ez adja rhythmusi egységét az egész- nek. Nem tudom, tette-e már valaki előttem azon észre- vételt, hogy a refrain a magyar népnél leginkább dévaj, csípős, gúnyos, vagy általában széles jókedvű dalokban fordul elő s ennyiben összejátszik például a franciák víg chansonjával. Népdalgyűjteményünk bizonyítja, hogy gúnyos, szeszélyes dalaink oly eredeti módon alkalmazzák a refraint, hogy a rhythmus ezen játékát nem lehet kölcsönvettnek tartanunk. Nem pusztán a végsor merev ismétlése az – noha ilyen is van – hanem egy az egészét átható, és minden versszakban változó játék,

melynek formáját minden egyes esetben a tárgy és hangulat adja. Méltó, hogy kivált víg és gúnyos lyránk tanulmányozza e népdalokat. E refraines, dévaj modorban játszik, s a gúnydal formáját teljesen érezteti már a főnemlített „Adhortatio mulierum” – bizonyítván, hogy ez alak már a XVI. században is ép oly teljesen ki volt fejlődve a népnél, s ha több író akadt volna művelésére, irodalmunk azóta, legalább e nemből előbb állna. A versforma az ötös alapon lejt, végsőrai megtoldva, tehát egészen a rendszerbe illetőleg, így:

*Mostan egy ifjú megházasodott,
Újonnan hozza szép házastársát,
Kit ugyan szeret mint önnön magát;
Nagy szép beszéddel ötet így oktatja.
Asszony, szép társam és szép virágom,
Ha isten minket ketten össze bír,
Tanítlak téged, kérlek ne bánjad.*

*Ha mikor, asszony, téged szólítlak,
Mondj akkor engem édes uradnak,
Mert ha nem mondasz édes uradnak:
Ifjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégedet mondnak szólhatatlan társnak.*

*Mikor vendégek házunkhoz jönnek,
Vígágot mutass jámbor vendégnek,
Mert ha bánatját látják szivednek:
Ifjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégedet mondnak az ebül készültnek.
Ha mikor ketten vendéggé hínak
Nyelved és a szád kérdeve szóljanak;
Mert ha ők ketten sokat csácsognak:
Ifjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégedet mondnak csácsogó szajkónak.*

És így tovább. Inti az asszonyt, hogy úton ő előtte ne menjen, palástját férjével ne vitesse (nem nagyon ért a lovagiasághoz), ügyes bajos emberek dolgát ne igazítsa, ha új ruhát kap, megbecsülje, piacon ne ácsorogjon, a lisztet, búzát el ne pazérolja, bort háznál ihatik, de a korcsmát ne járja, hűtlenségre ne fadjuljon. Ha ezt megfogadja, minden jót és boldogságot ígér neki; ellenkező esetben kissé drastice fenyegeti:

*Ha nem fogadod; isten ne mentse
Bottul pálcátul az te hátadat,
Piros orcádat szégyenvallástul,
Hátadnak hosszát szép sudar pálcátul.*

Vége a krónikák modorában, de szintén dévajkodva, zárja be a költeményt a hely és idő jelentésével:

*Ez tanulságot tavaly kilelék.
Szamos vizének magas a partja (tehát ott)
akkor fejszével vágták a vizet (télen)
Az énekszerzőt mondják jó embernek. -*

A történeti ének legrégebbi maradványa, az „Emlékezzünk régiekről” kezdetű ismeretes költemény, mely fennhagyott alakjában nem népi, hanem irodalmi termék, szintén nem tagadhatja meg a népdal, sőt ballada hatásának nyomait. Maga az itt igen tökéletesen alkalmazott és felettebb ingatag nyolcas sor s talán a négy rím is, a nép dalhoz utal vissza. Mert e nyolcas egyéb nemzetek költészetében is megvolt, különösen a deák barátrím is székire használta:

*Quid sum miser tum facturus,
Cum nec justus sit securus -*

de mint fentebb kimutattam, annyira benne van az a magyar népdal, s a mi még erősebb ok, a magyar táncrhythmusában, hogy kölcsönözöttnek nem tekinthetjük. A nyolcas sor, közepén éles szelettel, a magyar nép egyik alaprhythmusának vehető, mely már a gyermekek táncdalaiban is kezdettől fogva uralkodik, mint a Kölcsey által is ős régiségünek tartott gyermek-dana mutatja:

*Lengyel László / jó királyunk
Az is nekünk / ellenségünk -*

Számtalan népdal erősíti ezt, valamint a négyes rímre törekvést is, mitől fogva a rím érzéke határozottabban kezd kifejezni népünknel. E szerint minden arra mutat, hogy ama honfoglalási ének szerzője előtt valamely nyolcasban írt népi költemény mozama lebegett, de nem elég élénken arra, hogy kellően visszaadhassa, vagy hogy érzéke e rhythmus iránt meg vala már vesztegetve az irodalmi versfaragók esetlenségei által. Csak helyenkint érzik a népi ballada lüktetése, minőnek vélem az ily sorokat:

*Emlékezzünk régiekről
Az Szittyából kijöttekről -*

*Követ juta Duna mellé,
Földet fűvel megszemlélé*

*Engem küldtek téged látnom,
Országodat mind megjárnom -*

továbbá amaz ősrégi szavakkal teljes részt, melynek betűrímei annyira elűtnek a többi szövegtől, s melyet így gondolnék rhythmusban visszaállítani:

*Árpád juta magyar néppel,
Kelem földén elkelének,
Az cseken ők élcsekének
Az Tetemben feketének,
Érden sokat ők értenek,
Szászhalomnál megszállának...*

s e játék így, távol hogy népieden; tudákos szójáték volna, sőt egyenesen a népi költemény eredeti szövegének egyes szálait gyaníttatja velünk, mint hasonló betűrím ma is számos dalban, közmondásban él a nép ajkán, s leginkább szembetűnteti a hét napjait befoglaló gyermekvers:

*Hétfő hetibe,
Kedd kedvibe
Szerda szerelmibe,
Csütörtök csűribe,
Pintek pitvarába,
Szombat szobájába –*

Ha még ehhez is hozzávesszük, hogy a legrégebb történeti énekünk a balladának benső formáját, menetét is mutatja, a föld, fű, víz, s ennek megfelelő: fehér ló, aranyos nyereg és fék hármassal mozzanataiban: bízvást kimondhatjuk, hogy okoskodó szerzője, öntudatlanul és akaratja ellen is, fölvette a népköltemény hatását.

Ezekon kívül csak a *divényi Mehmet*, magyar renegát szerelmes dalait említhetni még, melyek szintén éreztetik a benső formát, de ez utóbbiak a török ghazal hatását inkább, mint a népdalét. A következő században (XVII) Molnár Albert pásztori éneke közelít még a dalhoz és Zrínyi apróbb költeményeiben látszik törekvés rövidebb lyrai formák után, de ez nem a népköltészetből indulva ki. Többet az egész kor irodalmában nem talállok, a mi a dal benső formáinak kifejtésére szolgálna. – Lehet, hogy forogtak kéziratban, de sajtóra nem méltatva, elvesztek.